

Pars quarta.

De diei locique subscriptione.

Diem et locum veteres extremae epistulae ascribebant, ita tamen, ut praeter nostram consuetudinem diem ante locum ponerent. Quod cum ita sit, mihi primum de die, deinde de loco disputandum erit.

A. De diebus, quibus epistulae datae sunt, ascriptis.

Cum post aetatem Ciceronianam usque ad tertium post Christ. nat. saeculum epistulis, quae quidem aetatem tulerunt, nec dies nec locus ascriptus sit, ea, quae de hac re mihi dicenda sunt, paucis absolvere possum.

Atque commode incipiam a Ciceronis epistulis.

Harum priores exhibent plenam formulam, velut a. d. VI. Id. Apr., posteriores breviorē „VI. Id. Apr.“¹⁾ Excipiendae sunt subscriptiones tertii libri epistularum ad Atticum, in quibus „a. d.“ omissum et „data“ praescriptum est.

• 1) In contextu Cicero, quod sciam, etiam posteriore tempore „a. d.“ posuit (exceptis iis locis, quibus locutionem „ante diem“ praepositiones praecedunt). Boeckelius l. l. pag. 43 not. vult tales locos, veluti Att. I, 13, 6; 20, 1; II, 15, 3; III, 10, 1 corrigendos esse. Equidem certum iudicium ferre non audeo.

Nonnunquam nomen mensis omisum est, velut Cic. ep. ad fam. XVI 10, 2: XIII. K.; cf. etiam ad Attic. III 16.

Nonnullis locis dies festi ascripti sunt, velut ad Attic. IX 9, 4 d. Liberalibus; cf. etiam II 12, 4.

Raro consulum nominibus annus determinatur; exempli gratia Cic. ep. ad Attic. I 12, 4 Kal. Januariis M. Messala M. Pisone coss. Cf. etiam I 13, 6; 18, 8.

Item hora¹⁾ paucis tantummodo locis ascripta invenitur. Duos locos ponam: ep. ad fam. XVI 14, 2; ad Attic. II 10.

Litterae commendaticiae tempus, quo datae sunt, in fine nunquam, in contextu perraro exhibent. Huc pertinent: Cic. ep. ad fam. XI 17; 22; XII 26; 27; 29; lib. XIII; ad Brut. I 1; 7; 8.

Nunc ad eos, qui post Ciceronem fuerunt scriptores trans-eamus.

Atque Senecae, Plinii, Frontonis epistulis nec dies nec locus ascriptus est. Christianorum vero scriptorum consuetudo quam dubia atque inconstans fuerit, haec exempla documento sunt: Augustin. epist. 201, 2 (33, pag. 927 Migne) data V. iduum juniarum, Ravennae Monaxio et Plinta consulibus. Contra cf. epist. 182, 7 (33, pag. 786 Migne) datum sexto calend. februarias, Honorio et Constantio viris clarissimis consulibus.

His adicienda sunt:

Leo M. epist. 4 (54, Mig.) data sexto idus Octobris Maximo iterum et Paterio viris clarissimis consulibus; Gregor. M. 2, 7 (Ewald) data die V. Kalendarum Octobriarum indicatione²⁾ X; epist. Mogunt. 50 (Jaffé) data Viterbii 7 Kal. Aprilis. Hic locum iam ante diem positum esse vides.

1) Sueton. Oct. cap. 50 memorat, Augustum ad epistulas omnes horarum momenta nec diei modo sed et noctis, quibus datae significarentur, addidisse.

2) Cf. Fr. Blass i. Iw. v. Mueller, Handbuch der kl. Altertumswissenschaft, I, pag. 322.

Pro „data“ etiam „scripta“ invenitur, velut Monum. Mogunt. 3, epist. 117 (Jaffé) scripta indictione 11, 9 Kalendas Junias.

Ex his quae attuli exemplis satis apparet, a tertio post Christ. nat. saeculo rationem diem ascribendi prorsus aliam atque aetate Ciceroniana fuisse.

Exposita igitur diei subscriptione nunc dicam de locis, unde epistulae datae sunt, ascriptis.

B. De locis, unde epistulae datae sunt, ascriptis.

Locum Cicero semper fere post diem posuit; ante diem legitur his tantummodo locis: ep. ad fam. XIV 5, 2; ad Att. V 3, 3; XV 26, 5.

Nunquam locus sine die, saepe dies sine loco invenitur. Quod exemplis probare supervacaneum videtur.

Porro quod attinet ad casum, in quo locus positus est, saepissime ablativus invenitur. Qui casus nude positus est, cum urbium nomina propria ascripta sunt (pauca nobis exempla ex multis electa sufficiant: Cic. ep. ad fam. X 31, 6 Corduba; XI 19, 2 Vercellis; 20, 4 Eporedia), sin aliter, pendet ex praepositionibus ex (operae sane pretium esse arbitror huiusmodi exempla omnia numeris significare: Cic. ep. ad fam. V 9, 2; X 23, 7; 24, 8; 30, 5; 34, 4; XI 9, 2; 10, 5; 11, 2; 26; XII 11, 2; 12, 5; ad Att. V 3, 3; VII 3, 12; X 8 B, 2; XI 3, 3; XVI 10, 2; 13 c, 2; ad Brut. I 4, 6; 6, 4; 13, 2), a b (haec praepositio hisce locis legitur: Cic. ep. ad fam. X 35, 2; XII 13, 4; ad Att. II 10), de (extat duobus tantummodo locis: Cic. ep. ad fam. VII 18, 3; XIV 20).

Rarior est genitivus casus atque eorum tantummodo nominum invenitur, quorum nominativi in **a**, **us**, **um** cadunt. Huic casui semper, ni fallor, „data“ praescriptum est.

Si is, qui scribit epistolam, apud aliquem versatur, non „apud“ praepositionem usurpat sed „ab“. Unum huius structurae exemplum sufficiat: ad Att. V 3, 3 a Pontio ex Trebulano a. d. V. Idus Maias.

Etiam apud poëtas nomina locorum, unde epistolae datae sunt, nonnunquam ascripta sunt.

Atque Ovidius quidem ea plerumque in initio posuit. Ex multis exemplis haec proponam:

Trist. 5, 4, 1 (Merkel): Litore ab Euxino Nasonis epistula veni, e. q. s.

13, 1: Hanc tuus e Getico mittit tibi Naso salutem, e. q. s.

Pont. 1, 7, 1 s.: Littera pro verbis tibi, Messaline, salutem

Quam legis, a saevis attulit usque Getis.

Cf. etiam 2, 2, 3 s. 2, 4, 1. 2; 6, 2. 3, 4, 2. 3, 5, 2. 4, 2, 2. 4, 9, 2. Heroid. 10, 3.

In fine epistolae nomen loci legitur apud Horatium in epist. 1, 10, 49:

Haec tibi dictabam post fanum putre Vacunae.

Perlustravimus aureae, quam vocant, litterarum aetatis exempla, iam christianorum scriptorum epistulas inspiciamus.

Atque hac quidem aetate omnia nomina, quorum quidem exitus est **a**, **us**, **um**, in genitivo casu posita sunt. Exempla sunt: Augustin. epist. 201 (33, pag. 927 Migne) dat. V. id. jun. Ravennae e. q. s.; Leo M. ep. 8 (Migne, 54) dat. XIII. cal. Jul. Romae e. q. s.; epist. Mogunt. 52 (Jaffé) Data Tusculani 8. Kal. Novembris.

Haec habui, quae de epistularum latinarum formulis dicerem. Ex hac mea disputatione cum multum fructus ipse ceperim, ad litteras etiam aliquid redundare magno opere cupio.

